مطالعات دین‌پژوهی / سال هفتم/ شماره سیزدهم / بهار و تابستان ۱۴۰۲/ ۹-۲۴

بررسی فقهی محبت در خانواده و تأثیر آن بر پیشگیری از انحرافات اجتماعی نوجوان

ایلاف هاشم[۱]، زینب هاشمی[۲]

چکیده

پژوهش حاضر، تأثیر محبت در خانواده بر پیشگیری از انحرافات اجتماعی نوجوانان را بررسی می‌کند. دامنه پژوهش، آیات و روایات معصومین علیهم‌السلام و منابع و متون تربیتی و روان‌شناختی است. پژوهش حاضر ابتدا محبت والدین را ازنظر فقهی بررسی کرده و باتوجه به ادله موجود به این نتیجه رسید که ابراز محبت به فرزندان در برخی موارد واجب است. در مرحله بعد تأثیر محبت بر کاهش انحرافات و رذائل اخلاقی در فرزندان را به‌روش قیاسی و استقرایی درمیان منابع دینی و روان‌شناختی بررسی می‌کند. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که در تربیت نوجوان (به‌دلیل حساسیت این مقطع سنی) والدین با رعایت اصل محبت می‌توانند از انحرافات اجتماعی نوجوانان جلوگیری کنند؛ زیرا محبت با تأمین نیاز عاطفی، تقویت عزت‌نفس و ترغیب به همانندسازی، عامل بازدارنده مهمی در کاهش انحرافات اجتماعی است.

واژگان کلیدی: محبت، خانواده، نوجوان، عزت‌نفس، انحراف اجتماعی.

۱. دانش‌پژوه کارشناسی علوم تربیتی از کشور سوریه، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی العالمیه، قم، ایران.
Hashmelaf3@gmail.com ORCID ID:0009000060680392
۲. استادیار گروه علوم تربیتی، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی العامیه، قم، ایران.
Hashemizainab@gmail.com ORCID ID:0000000194087642

۱. مقدمه

خانواده یکی از مهمترین نهادهای بنیادی هر جامعه اســت. اگر خانواده‌ها به موضــوع تربیت اهمیت دهند و روش های صــحیح و کارآمد تربیتی را درپیش گیرند، می‌توان گفت که جامعه مقاوم و سالم خواهد بود. یکی از روش‌های مهم و تأثیرگذار در تربیت، روش محبت است که در آموزه‌های دینی مورد توجه قرار گرفته اســت: «از وصــایای امیرالمؤمنین علیه‌السلام به فرزندان هنگام شــهادتش این بود که در خانواده خود به کودکان عطوف و مهربان باشــید و بزرگ‌ترها را احترام کنید» (مجلسی، ۱۳٦۸، ۲۰۳/٤۲). محبت سبب دلبستگی اعضای خانواده و والدین با فرزندان شده و در مراحل مختلف این روش تربیتی پاسخ‌گوست. باتوجه به آموزه‌های تربیتی دین، رفتار با فرزندان باید دو پیام اصــلی را با خود داشــته باشــد: یکی محبت و دیگری احترام. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «احبوا الصــبیان وارحموهم؛ به کودکان محبت کنید و با آنان مهربان باشــید» (کلینی، ۱۳۸٦، ٤۹/٦). محبت از نیازهای فطری اســت؛ یعنی هر انســانی به‌حکم اینکه انســان اســت نیازمند محبت اســت. هم محبت کردن و هم محبت دیدن مورد نیاز انســان اســت. انســان در مسیر رشد و رسیدن به هدف آفرینش نیاز دارد کسی را دوست بدارد و خودش نیز مورد محبت باشد. محبت برای هر انسانی درهرجا، هر زمان، هر سن و با هر جنسیتی، نیازی اساسی است (عباس ولدی، ۱۳۵۵، ص۱۹). به‌همین‌دلیل روان‌شــناســان به آثار محبت توجه کرده و معتقدند که یکی از نیازهای روان‌شــناختی انســان، محبت اســت و در هرم نیازهای مزلو هم به آن اشــاره شده است.

محبت در کودکی بســتر امنیت روانی را فراهم کرده و در نوجوانی بازدارنده قوی از بســیاری خطاها و زمینه‌ساز بسیاری از فضائل و رفتارهای شایسته است. محبت نه‌تنها باعث سلامت فردی می‌شــود، بلکه به ســلامت اجتماعی نیز کمک می‌کند. نتایج به‌دســت آمده از آزمون فرضیات نشان می‌دهد که بین طلاق والدین و بزهکاری فرزندان رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد به‌طوری‌که خانواده‌هایی که آمار طلاق در آنها بیشــتر اســت آمار بزهکاری در آنها نیز بیشــتر اســت. (جوانمرد و محمودی، ۱۳۹٦) پژوهش های مختلف درزمینه محبت و تربیت نوجوانان و

جوانان صـورت گرفته اسـت. اصـل نهم کتاب «اصـول تربیت» به محبت یعنی، نیاز مسـتمر و همیشـگی انسـان اشـاره می‌کند (احمدی، ۱۳۸۵). فصـل ۴۲ کتاب تربیت و بازسـازی کودکان در مورد محبت در تربیت فرزندان اسـت (قائمی، ۱۳۶۳). کتاب تعلیم و تربیت در اسـلام به محبت درقالب یکی از عوامل تربیت پرداخته و محبت را به دو نوع افراطی و متعادل و صـحیح تقسـیم می‌کند. کتاب والدین آگاه، فرزندان دلخواه نیز محبت را راهکاری برای ایجاد امنیت روانی و صداقت می‌داند (پیغمبری، ۱۳۹۱).

اهمیت بررسـی این موضـوع این اسـت که نوجوان بدلیل ویژگی‌ها و اقتضـائات روانی و جسمانی خاص خود نیازمند رابطه‌ای مناسب و منعطف با خانواده، مدرسه و محیط اجتماعی اسـت. بین فردی که دوره نوجوانی خود را طی می‌کند و طرف مقابل یعنی، والدین، معلمان و مربیان باید پل ارتباطی ایجاد کرد. این پل ارتباطی درست نمی‌شود مگر اینکه نوجوان احساس امنیت روانی کند و فضای گرم خانواده غالب باشد. ناگفته نماند که محبت داشتن کافی نیست و محبت باید محسـوس باشـد. ابراز محبت یکی از اصـول لازم در تربیت اسـت. در منابع دینی نه‌تنها محبت عامل مهم تربیتی معرفی شـده، بلکه محبت را مانند دین بیان می‌دانند. امام صـادق علیه‌السلام فرمود: «هل الدین إلا الحب؟ آیا دین چیزی جز محبت اسـت» (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ۲۱/۷۴). پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله درباره محبت می‌فرماید: «الحُبُّ أساس؛ محبت، اساس (روش) من است» (النوری الطبرسی، ۱۳۶۶، ۱۷۳/۱۱). درنظر نگرفتن نیازهای روحی نوجوان زمینه‌ساز بسیاری از مشـکلات نوجوانان با خانواده اسـت و بسـتر انحراف اجتماعی، عدم پایبندی به ارزش‌های خـانواده و بحران هویت دربین نوجوان و جوان را فراهم می‌کنـد. پژوهش حـاضـر بـا پارادایم تفسـیرگرایی و به‌روش کیفی، نقش محبت و آثار آن در محیط خانواده را بررسـی می‌کند. برای جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و مراجعه به مقالات و منابع در دسـترس و سـایت‌های اینترنتی معتبر استفاده شده است.

۲ . مفهوم‌شناسی

۲ـ۱ . محبت در لغت

محبت در لغت به‌معنای دوستی و میل به‌سوی چیزی لذت‌بخش است. محبت به هر چیزی، همان میل و رغبت به آن چیز اســت و هرچیزی‌که در ادراک او لذت و راحتی باشــد محبوب و مطلوب است. (جامی، بی‌تا، ص۱۲۵)

۲ـ۲ . محبت در اصطلاح

محبت در اصطلاح تفاوت چندانی با معنای لغوی آن ندارد، هرچند در علم اخلاق آن‌را به‌معنای میل طبع به شــیء که در ادارکش لذت اســت، تعریف می‌کنند. (علی‌زمانی و آقاجانلو، ۱۳۸۹) در تعریف محبت می‌توان گفت: «ابتهاج به شــیء یا شــیء که موافق با طبیعت انسـان اسـت اعم از اینکه آن شــیء یک امر عقلی اســت یا حســی، حقیقی باشــد یا ظنی». حقیقت محبت، امری وجدانی و ذوقی اسـت و درقالب تعریف منطقی، قابل‌بیان و توصـیف نیسـت. نکته مورد توجه، منوط بودن حالت التذاذ و میل از هرچیزی بر شــناخت آن چیز اســت. ازنظر علامه طباطبایی محبت امری وجودی است و ازآنجاکه وجود امری مشکک است و مراتب و شدت و ضعف دارد، پس محبت نیز مشکک بوده و شدت و ضعف دارد (علی‌زمانی و آقاجانلو، ۱۳۸۹، ص۱۰). باتوجه به تعاریفی که ارائه شده است، می‌توان گفت که محبت به‌معنای گرایش انسان به احساس لذت و امنیت روانی است و چون انسان از انس می‌آید، می‌توان گفت همان‌گونه که انسان برای زندگی کردن به غذا نیاز دارد به محبت نیز نیاز دارد و لازمه بقای محبت دیدن اســت، اما محبت در خانواده به‌معنای دوست داشتن و گرایش روحی به همسر و فرزندان پیداکردن است.

۲ـ۳ . انحراف اجتماعی

رفتار انحرافی به‌معنی رفتاری است که با انتظارات مشترک رفتاری گروه خاصی سازگاری نداشته و اعضای جامعه آن‌را ناپسند و نادرست بدانند. (رستمی و راد، ۱۳۹۴) انحراف اجتماعی به‌معنی جامعه‌شناسی آن یعنی، کج‌روی و تخطی از ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و جرم به‌معنی نقض

قانون و قانون‌شکنی است که موجب سلب امنیت اجتماعی می‌شود. انحرافات اجتماعی درقالب آسیب پذیری اجتماعی شناخته می‌شود که عاملی برای تهدید امنیت اخلاقی و اجتماعی جامعه است (محبوبی‌منش، ۱۳۸۱).

۲ – ۴ . نوجوان (مراهق)

نوجوانی اکنون از ۱۰ تا ۲۴ سالگی طول می‌کشد و این انتقال در تمام زمینه‌های رفتاری، اخلاقی، عاطفی و اجتماعی صورت می‌گیرد. در این دوران فرد خواستار تغییر حالات و خلق‌وخوی کودکانه است (غرایی، ۱۳۸۷). سن بلوغ در محیط های مختلف متفاوت بوده عوامل متعددی ازجمله: عوامل زیستی، اجتماعی و جغرافیایی در زمان پیدایش آن دخیل است (اخوان کرباسی، ۱۳۸۸). در نوجوانی شاهد تغییرات گسترده در ابعاد جسمانی، جنسی، شناختی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی هستیم. به‌همین‌دلیل نوجوانان قشری آسیب‌پذیر تلقی می‌شوند و بدلیل اینکه هویتشان درحال شکل‌گیری است بیشتر در معرض آسیب‌های فکری و اجتماعی قرار می‌گیرند. یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر سلامت عاطفی و اجتماعی نوجوانان در بستر خانواده محبت است. به‌همین‌دلیل پژوهش حاضر بر آن است تا به آثار محبت در رشد اجتماعی و نقش آن در پیشگیری از انحرافات اجتماعی بپردازد.

۳. بررسی فقهی محبت والدین

تربیت عاطفی یکی از مهمترین و اثرگذارترین ساحت‌های تربیتی در شخصیت انسان است. نقش والدین در مراحل مختلف درقالب نخستین و مهمترین عامل تربیتی در این ساحت، بسیار پررنگ بوده و وظایف ویژه‌ای برعهده آنهاست. منظور از بررسی فقهی محبت، وجود محبت نیست، بلکه ابراز و اعمال محبت است. با مطالعات صورت‌گرفته دلیل صریح یافت نشد، ولی قواعد عامه بر وجوب محبت کردن دلالت دارد. دلایل قرآنی برای این امر آیه ۶ سوره تحریم و ۲۳۳ بقره است. بنابر تفسیر: «یا ایهاالذین آمنوا قُوا أَنْفُسَکُمْ وَ أَهْلِیکُمْ ناراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَة؛ اینها را از آتش حفظ بکنید» (تحریم: ۶). انسان باید به اهل خود علاقه مند باشد و

نسبت به آنها محبت داشته باشد. ضرر را از آنها دفع نماید و منفعت را به سوی آنها جلب نماید یعنی این وقایه از آتش، این اســت که هر کس بخاطر محبتی که به اهل خود دارد باید آنها را حفظ کند. (طیب، ۱۳۶۹، ۷۶/۱۳). «لا تُضَــارَّ والِدَةٌ بِوَلَدِها وَ لا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِه» (بقره: ۲۳۳). این آیه مضاره و ضرر رساندن است و از اضرار به ولد منع می‌کند و اضرار هم مطلق است. در مورد محبت کردن به فرزندان باید گفت که اگر فقدان محبت زمینه‌ســاز برخی گناهان و انحرافات اجتماعی شود، می‌توان محبت کردن را وظیفه الزامی والدین دانست.

رســول اکرم ﷺ می‌فرماید: «وَقِّرُوا کِبَارَکُم وَارحَمُوا صِــغَارَکُم؛ به بزرگانتان احرام بگذارید و با کودکانتان مهربانی کنید». (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۳۱۳/۱۰) امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «اِنَّ اللهَ لَیرحَمُ العَبدَ لِشِــدَّةِ حُبِّهِ لِوَلَدِهِ؛ خداوند بعضــی از مردان را به‌دلیل شــدت محبت و دوســتی نســبت به فرزندانش مورد لطف و رحمت خویش قرار می‌دهد». روایت اول امر بر محبت و دال بر وجوب اســت و روایت دوم ترغیب بوده و از آن، رجحان و اســتحباب اســتنباط می‌شــود. آنچه از ســیره معصومین علیهم‌السلام به‌دست می‌آید استحباب محبت به فرزندان است.

۴. پیامدهای روان‌شناختی محبت در کاهش انحرافات اجتماعی

۴-۱. افزایش عزت‌نفس

خانواده نخستین سرپرست فرزند است که باید به نیاز محبت فرزند توجه خاص داشته باشد و بداند پاسخ‌گویی صحیح به این نیاز فرزند، اساس و پایه تربیت او را تشکیل می‌دهد؛ زیرا ارضای این نیاز فرزند موجب عزت‌نفس او می‌شــود. محبت باارزش‌ترین ســرمایه والدین اســت. این عشق نباید به صورت سطحی ابراز شود، بلکه خالص‌ترین و سالم‌ترین محبت باید برای اعطا به فرزند ابراز شــود. والدین باید محبت خود را به‌صــورت کلامی و فیزیکی فرزندان ابراز و بر ماهیت نامشــروط بودن عشــق و محبتشــان به فرزندان تأکید کنند. فرزندانی که محبت والدین را درک می‌کنند دربرابر تأثیرات منفی و تهدیدات خارجی برای پرورش عزت‌نفس بهبودپذیر هســتند. عزت‌نفس از اساسی‌ترین موضوعاتی است که در زندگی هر انسانی مطرح شده و در موفقیت‌ها

و شکست‌های او تأثیر مستقیم دارد. عزت‌نفس یکی از مؤلفه‌های رسیدن به آرامش روان است. فردی که عزت‌نفس دارد به ارزش و توانایی‌های خود ایمان دارد و می‌تواند برای تحولات مثبت فردی و اجتماعی خود گام بردارد. قرآن و روایات راهبردهای فروانی را ترسیم کرده‌اند که والدین می‌توانند از آنها در تربیت و ایجاد عزت‌نفس فرزندان بهره گیرند. محبت کردن و احترام گذاشتن اشاره یکی از آن راهبردهاست. عزت‌نفس در دوران کودکی شکل می‌گیرد و کل زندگی انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به‌دلیل قدرت و نفوذی که دارد ایجاد، حفظ و تقویت آن در کودکان یکی از مهمترین وظایف والدین است.

نقش عزت‌نفس در تربیت، نقشی اساسی است به‌طوری‌که درصورت فقدان عزت، انسان و به‌ویژه کودکان و نوجوانان به هر پستی تن می‌دهند. حضرت علی علیه‌السلام می‌فرماید: «کسی‌که از احترام نفس برخوردار باشد شخصیت خود را با گناه بی‌ارزش و پست نمی‌کند» (تمیمی آمدی، ۱۳۸۳). با تقویت عزت‌نفس و شکل‌گیری خودپنداره مثبت، فرد تلاش می‌کند با فعالیت‌های انحرافی و مخرب، این خودپنداره را ازبین نبرد. محبت نیز با تقویت عزت‌نفس در نوجوان او را از ابتلا به انحرافات مختلف به‌ویژه انحرافات اجتماعی که زمینه تخریب خودپنداره فرد و شخصیت اجتماعی او را درپی دارد، مصون می‌کند. خانواده علاوه‌بر اعمال محبت که زمینه‌ساز عزت‌نفس در نوجوان است، می‌تواند با تقویت مهارت تصمیم‌گیری در نوجوان، اعتدال در تشویق و تنبیه، واگذاری مسئولیت به فرزندان، تشویق و تأیید متعادل، محبت غیرمشروط، عدم مقایسه با سایرین، همدلی، تکریم، ایجاد فضای گرم خانوادگی و احترام به حقوق نوجوان در مواقعی‌که با منافع خود یا دیگران سازگار نیست به ارتقای عزت‌نفس کمک کند (گرجی‌زاده، ۱۴۰۱).

۴–۲. احساس امنیت عاطفی

محبت نیاز اساسی روان‌شناختی

سلسله‌مراتب نیازهای انسان(به ترتیب از بالاترین تا پایین ترین سطح نیازها) عبارتند از:

- نیاز به خودشکوفایی
- نیازهای حرمت (ازسوی خود و دیگران)

- نیازهای عشق و تعلق
- نیازهای امنیتی
- نیازهای فیزیولوژیایی (غذا، آب، جنس مخالف)

در سلسه‌مراتب نیازها، نیازهایی که در مرتبه پایین‌تر هستند باید پیش از نیازهای مرتبه بالاتر ارضا شوند. نیازهای بالاتر ظاهر نمی‌شوند مگر آنکه نیازهای پایین تاحدودی ارضا شده باشند. اگرچه نیازهای سطوح بالاتر برای بقای کمتر ضرورت دارند، اما می‌توانند به بقا و ترقی شخص کمک کنند. ارضاکردن نیازهای سطوح بالاتر، سلامت بهتر، عمر طولانی‌تر و کارآیی زیست‌شناختی بیشتری ایجاد می‌کنند. بدین‌دلیل مزلو آنها را نیازهای ترقی یا هستی نیز می‌نامد. (سید رضایی، ۱۳۹۳) در بسیاری از خانه‌ها به‌دلایل مختلف، نیاز به محبت فرزندان به‌صورت کامل پاسخ داده نمی‌شود. برخی از والدین، محبت را نیازی جانبی می‌دانند که اگر پاسخ داده شود، بد نیست، اما اگر به آن بی‌توجهی شود نیز اتفاق خاصی نمی‌افتد؛ گذشته از والدینی که محبت را نیاز ندانسته و آن‌را زیاده‌خواهی فرزندان می‌دانند. این‌دسته از والدین، نیازهای فیزیولوژی ظاهری مثل غذا، پوشاک، مسکن و... را اصلی‌ترین نیازها می‌دانند که اگر تأمین شد زندگی فرزندشان پر از آرامش و سعادت شده و اگر هم تأمین نشد زندگی فرزندشان پادرهواست. نباید فراموش کرد که بسیاری از ناهنجارهای تربیتی ریشه در احساس نیاز شدید فرزندان به محبت دارد. برای اثبات این مدعا کافی است کانون‌های اصلاح و تربیت جست‌وجو شوند. بسیاری از کودکان و نوجوانانی که مرتکب جرم و جنایت شده و به این کانون‌ها آمده‌اند نیازشان به محبت توسط خانواده تأمین نشده است. نوجوانانی که دچار کمبود محبت می‌شوند به‌دنبال جایی برای تأمین این هستند. اگر کسانی‌که به نیاز آنها پاسخ مثبت می‌دهند دچار انحراف باشند باید منتظر بود که آنها از آثار محبت، نهایت سوء استفاده را بکنند؛ زیرا فرزند باتوجه به رابطه محبتی که با آنها برقرار کرده است دوست دارد شبیه آنها شود و از رفتار و گفتار آنها بی‌چون‌وچرا تبعیت کند (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص۶۹).

نوجوانان احساسات طغیان‌گر و متغیر دارند. به‌همین‌دلیل برای اینکه بتوان از آنها افرادی متعهد به انجام وظیفه پرورش داد باید درکنار روش‌های تربیت اجتماعی از راهکارهای تربیت عاطفی نیز استفاده کرد تا آموزش‌ها عمیق‌تر و اثرپذیرتر شود. در روان‌شناسی، مفهوم تربیت عاطفی معادل هوش هیجانی است. براساس تعریف گولمن، هوش عاطفی مهارتی است که باوجود آن می‌توان از راه خودآگاهی، روحیات را کنترل کرد، از راه خودمدیریتی آن‌را توسعه داد، از راه همدلی تأثیر آنها را درک کرد و از راه مدیریت روابط به‌شیوه‌ای رفتار کرد که روحیه خود و دیگران را بالا برد. هوش هیجانی و عاطفی باعث می‌شود هریک از اعضای خانواده در خانه احساس امنیت کنند و کانون خانواده را بهترین و امن‌ترین پناهگاه بدانند. اگر نوجوانی اشتباهی کرد سرزنش یا تحقیر نمی‌شود؛ زیرا سرزنش و تحقیر موجب سرخوردگی و مختل شدن روان نوجوان می‌شود و سلامت روانی او را به‌خطر می‌اندازد. یکی از الگوهایی که ممکن است با پرخاشگری در ارتباط باشد ظرفیت هیجانی یا هوش هیجانی افراد است. هوش هیجانی اقتضا می‌کند در چنین شرایطی علل نادرستی آن رفتار در فضایی محترمانه و صمیمانه برایش توضیح داده شود. در بررسی علل ناهنجاری‌های عاطفی اجتماعی ملاحظه می‌شود که عدم امنیت روانی و یا احساس ناامنی عاطفی مهمترین دلیل بروز ناهنجاری‌های رفتاری و عاطفی است. (مهربان و لیوارجانی، ۱۳۹۷، ص۸۹)

پیشگیری بهتر از درمان است. یکی از شیوه‌های پیشگیری از انحرافات اجتماعی شیوه (عاطفی‌مدار) است؛ زیرا محرومیت عاطفی موجب بروز اختلال منش و انواع انحرافات می‌شود؛ یعنی اگر فرد ازسوی والدین خود احساس بی‌محبتی کند چه‌بسا ممکن است برای جبران آن درصدد انتقام‌جویی برآمده و اعمال خطرناکی را برخلاف قانون و هنجارهای اجتماعی مرتکب شود. همین نیاز عاطفی فرزند به والدین درزمان جدایی والدین آثار بسیار نامطلوبی بر روان فرزندان می‌گذارد و آینده وخیمی برای آنها رقم می‌زند. در این شرایط فرد به‌دلیل کمبود مهر و عطوفت، محبت دروغین افراد خارج از خانواده را ترجیح می‌دهد و به‌تدریج زمینه فرار از منزل فراهم می‌شود. به‌دلیل چنین پیامدهای جبران ناپذیر و ناگواری است که در اسلام طلاق

مبغوض‌ترین حلال‌هاست. اگر والدین با یکدیگر و با فرزندان خود رابطه عاطفی متعادلی برقرار کنند، می‌توانند در قلب فرزندان نفوذ کرده و آنها را در مسیر صحیح هدایت کنند. نقش مهر و محبت ازسوی والدین به‌قدری اهمیت دارد که گفته می‌شود اگر فرزندان از محبت والدین سیراب نشوند و احساس کمبود محبت کنند و آنها را تکیه‌گاهی امن و مورد اطمینان برای خود ندانند، ممکن است جذب کسانی شوند که نسبت به آنها اظهار محبت و علاقه کاذب می‌کنند و این نقطه، آغازگر انحرافات بعدی فرد است (قاسمی روشن، ۱۳۸۱).

۴–۲–۱. شیوه‌های ایجاد امنیت عاطفی در روابط با فرزندان

محبت نامشروط و بدون قیدوشرط به فرزندان؛ زیرا این‌گونه محبت هم به نوجوان امنیت داده و هم احساس خودارزشمندی را در او تقویت می‌کند؛

-قوانین و قواعد حاکم بر خانواده با منطق و دلیل برای او تبیین شود؛ زیرا رشد شناختی نوجوان موجب می‌شود که به‌دنبال استدلال مسئله باشد؛

-وقتی مشکلی پیش می‌آید خانواده به‌دنبال حل مسئله باشند نه به‌دنبال تحقیر و سرزنش نوجوان؛ زیرا در آن‌صورت نه‌تنها مشکل حل نمی‌شود، بلکه نوجوان را به لجاجت و عناد سوق می‌دهد؛

-اجازه داده شود که نوجوان احساسات، ترجیحات و عقاید خودش را داشته باشد و بتواند آنها را بیان کند؛ زیرا این همدلی زمینه حل و رفع چالش‌های موجود را فراهم می‌کند؛

- استقلال فرزندان محترم شمرده شود و فرزند برای تأیید دیگران هدف‌گذاری نشود؛ یعنی انگیزه درونی محرک او باشد نه انگیزه بیرونی (بلوستین، ۱۳۹۰).

۴–۳. همانندسازی با والدین

به‌طور معمول وقتی کسی دوستدار دیگری شد رغبت اطاعت در وجود فرد ایجاد می‌شود. قرآن کریم اطاعت را نشانه درستی ادعای محبت معرفی می‌کند آنجاکه می‌فرماید: «إن کنتم تحبون الله فاتبعونی؛ به آنها بگو: اگر خداوند را دوست دارید از من (که رسول خدا هستم) تبعیت کنید»

(آل‌عمران: ۳۱). وقتی تبعیت، نشـانه محبت معرفی می‌شـود انسـان متوجه می‌شـود که محبت خودبه‌خود اطاعت را به‌دنبال دارد. نوجوانانی که در محبت پدر و مادرشان غرق شـدند بی‌آنکه پدر و مادر دستوری دهند مقدار قابل‌توجهی از مسائل تربیتی را همان‌طورکه پدر و مادر مراعات می‌کنند، انجام می‌دهند. والدین باید توجه داشـته باشـند که بسـیاری از تلاش‌هایی که برای اصـلاح رفتار فرزندان انجام می‌دهند بدون ابراز علاقه و انتقال پیام محبت، ثمربخش نخواهد بود. با محبت باید مسـیر تربیت را کوتاه کرد. اگر والدین رابطه عاطفی خود با فرزندشـان را قوی کنند بسیاری از امرونهی‌هایی که تمام‌شدنی نیست به‌صورت طبیعی حذف می‌شود؛ زیرا همین محبت کار هزار امرونهی را انجام می‌دهد. وقتی والدین محبوب فرزندان شـدند فرزند دوسـت دارد مثل والدین باشـد و همان‌طور زندگی کند که آنها دوسـت دارند (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص۴۳).

نوجوانی که در فضـای گرم خانواده بزرگ می‌شـود به‌راحتی فریب نمی‌خورد. مهمترین امری که در مورد رفتار سـالم با نوجوان دختر باید به آن توجه کرد برقراری رابطه عاطفی با اوسـت. اگر دختر ۱۵ سـاله محبت و توجه بیشـتری از والدین دریافت کند احتمال جذب او به محبت فردی بیرون از خانه کمتر می‌شـود. والدین باید تمام سـعی و تلاشـشـان این باشـد که در مورد امور مختلف دخترشان با آرامش با او صحبت کنند. دختران روحیه حساس‌تری از پسران دارند. اگر والدین نتوانند رابطه دوستانه‌ای با نوجوان خود برقرار کنند نوجوان برای حل مشکلات خود به فرد دیگری مراجعه می‌کند یا حرف‌هایش را در دل خود نگه داشـته و احسـاس غم و ناامیدی وجودش را فرامی‌گیرد.

جدول ۱

شیوه‌های ابراز محبت

محبت گفتاری	معمول‌ترین راه ابراز محبت استفاده از واژه های محبت‌آمیز است، البته محبت زبانی تمام نیاز انسان به محبت را ارضا نمی‌کند، اما محبت‌های دیگر هم نمی‌تواند جای محبت زبانی را بگیرد. قدرت زبان در تأثیرگذاری مثال‌زدنی است. امیر مؤمنان علی علیه‌السلام فرمود: «برای جلب دل انسان، چیزی اثربخش‌تر از زبان نیست» (تمیمی الآمدی، ۱۳۸۳). وقتی پدر یا مادری محبتی که نسبت به فرزندش که در دل دارد به زبان بیاورد رابطه میان فرزند و والدین را استوارتر از بیش می‌کند. بسیاری از چالش‌هایی که میان والدین و فرزندان پیش می‌آید با کلمات محبت‌آمیزی که نشان از محبت درونی با آنهاست، حل می‌شود (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص۹۷).
محبت رفتاری	برخی از رفتارها نیاز به توضیح ندارند، قابل بیان نیستند و به‌خودی‌خود پیام محبت دارند. وقتی فرزند این رفتارها را از والدین می‌بیند با این پیام به حس درونی پدر و مادر پی‌می‌برد و محبت درونی آنها به خودش را درک می‌کند. رفتارهایی که نشان‌دهنده محبت است ضامن اثربخشی محبت زبانی است. کسی‌که با رفتار سالم و پرعطوفت، محبتش را به فرزند ثابت می‌کند زمینه دوام محبت او را به خود نیز فراهم کرده است. حضرت علی علیه‌السلام فرمود: «کسی‌که با مردم به‌نیکی رفتار کند همواره از محبت و دوستی مردم برخوردار می‌شود». (تمیمی آمدی، ۱۳۸۳) نباید فراموش کرد که رفتارهای محبت‌آمیز درصورتی تأثیرگذار است که فرزند از آن برداشت محبت

	کند. برخی از کارهایی که پدران و مادران برای فرزندان انجام می‌دهند از نگاه فرزند وظیفه است نه محبت مانند غذا پختن، لباس خریدن، لباس شستن و... . اگر والدین کاری را با نیت محبت انجام دهند، اما بوی محبت از آن به مشام فرزندان نرسد، نمی‌توان انتظار داشت که کارشان اثر تربیتی داشته باشد. برخی از مصادیق محبت رفتاری عبارتند از: خوش‌رویی، خوش‌زبانی، خوب صدا زدن، بوسیدن، تواضع، صداقت و هدیه دادن (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص۱۰۷).
محبت نوشتاری	هرکدام از شیوه های ابراز محبت، مزه خاص و اثر ویژه خود را دارد و هیچ‌کدام را نمی‌توان به‌جای دیگری استفاده کرد و از هیچ‌کدام به‌بهانه دیگری نمی‌توان غافل شد. اینها غذاهای مختلفی است که باید بر سر سفره محبت وجود داشته باشد. وقتی واژه‌ها و جمله‌های محبت‌آمیز روی کاغذ می‌آید در رساندن پیام محبت، حس بسیار متفاوتی ایجاد می‌کند. امام علی علیه‌السلام فرمود: «نامه، گویاترین سخن‌گویی توست» (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۰۱). یکی از ویژگی های اصلی نوشتار، ماندگاری آن است. وقتی والدین چند جمله محبت‌آمیز برای فرزندان می‌نویسند او می‌تواند تا هروقت که بخواهد آن‌را نگه دارد. هربار که این نامه محبت‌آمیز خوانده می‌شود اثر محبتی که والدین به‌وسیله نامه به فرزندتان ابراز کرده‌اند، احیا می‌شود (عباس ولدی، ۱۳۹۹، ص۱۴۱).

۵ . نتیجه‌گیری

خانواده نقش خاص و مهمی دارد و خداوند نیز این نهاد را گرامی می‌داند. بنابراین، باید به این نهاد نگاه ویژه داشت. یکی از مهمترین مواردی که نهاد خانواده را از سستی نجات داده و

به‌سمت ثبات، پایداری و آرامش سوق می‌دهد، محبت است. ازآنجاکه نوجوان یکی از اعضای خانواده است باید به خاصیت سنی او و احساسات پرتلاطم و متغیرش بیشتر توجه داشت. این مرحله عمری مرحله بلوغ و رشد همه‌جانبه انسان است که سختی‌های خاص خود را دارد. برای جلوگیری از بروز این سختی‌ها باید تدابیری درنظر گرفته شود. یکی از تدابیری که باعث کاهش مشکلات می‌شود و آسیب‌های اجتماعی را کم می‌کند پیام محبت به نوجوان است؛ پیامی که گویای این مطلب است: «تو ارزشمند و قابل احترام هستی». این پیام باعث شکل‌گیری خودپنداره مثبت در نوجوان شده و خودپنداره مثبت نیز سبب کاهش انحرافات اجتماعی می‌شود؛ زیرا نوجوان نمی‌خواهد این تصویر بیرونی مثبت از خود را تخریب کند.

والدین می‌توانند به‌درستی در قلب نوجوان نفوذ کنند و از اسباب ایجاد فاصله (رفتارهای ضداخلاق) بین خود و نوجوان جلوگیری کنند. اگر در خانه‌ای که نوجوان زندگی می‌کند بین اعضا محبت وجود داشته باشد آرامش، عزت‌نفس و امنیت عاطفی نیز وجود خواهد داشت. این باعث می‌شود که نوجوان دربرابر محبت‌های دروغین ایمن نشود. اعمال محبت در خانواده سخت نیست، اما باید هنر ابراز علاقه و محبت به‌طرف مقابل تقویت شود. والدینی که با محبت و نرمی رفتار می‌کنند هیچ‌گاه دچار تنش نشده و زندگی پر از آرامش و سعادت دارند. نتیجه نهایی در جامعه این‌چنینی کاهش آمار انحرافات اجتماعی است. یکی دیگر از آثار محبت در خانواده کمک و رسیدگی به وضعیت هر فرد از اعضای خانواده است. درنهایت می‌توان گفت که محبت جایگاه خاصی در اسلام و دربین اعضای خانواده داشته و آثار و نتایج بسیار مهمی دارد.

فهرست منابع

* قرآن کریم. مترجم: فولادوند، محمدمهدی.
* نهج‌البلاغه. مترجم: دشتی، محمد.
۱. ابراهیمی، جعفر (۱۳۹۱). نامه‌ای به دخترم. نشریه پیوند، شماره۳۹۹، ۲۵-۲۸.
۲. احمدی، علی‌اصغر (۱۳۸۵). اصول تربیت. تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۳. اخوان کرباسی، صدیقه.، گلستان، مطهره.، فلاح، راضیه.، و دیگران (۱۳۸۸). بررسی مراحل و میانگین سن شروع بلوغ در پسران شهر یزد. نشریه دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، دوره ۱۷، شماره ۳، ۱۲۹-۱۳۴.

۴. اسپن، استنلی گرین (۱۳۸۶). کلیدهای پرورش احساس امنیت در کودک و نوجوان. مترجم: اکرم اکرمی. تهران: انتشارات صابرین.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲). الخصال. محقق: غفاری، علی‌اکبر. قم: جامعه مدرسین.
۶. بلوستین، دکتر جین، مترجم: میرزایی، مریم(۱۳۹۰). ۱۰۰۱ باید و نباید تربیت فرزند. تهران: دکتر محمد بهشتیان.
۷. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۳). غررالحکم و دررالکلم. قم: دار الحدیث.
۸. پیغمبری، سید محمدرضا.، و پورمدنی، حسینعلی (۱۳۹۱). والدین آگاه فرزندان دلخواه. کاشان: مرسل.
۹. جامی، عبدالرحمن بن احمد (بی‌تا). نفحات الانس. کلکته: بی‌نا.
۱۰. جوانمرد، کرم‌اله.، و محمودی، سعید (۱۳۹۶). بررسی رابطه طلاق والدین با بزهکاری فرزندان. قم: سومین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ایران.
۱۱. حرعاملی، حسن بن علی (۱۴۱۴). وسائل الشیعه. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۲. حسینی سید احمد.، و یکه‌کار، شیرین (۱۳۹۰). بررسی مقایسه‌ای عوامل خانوادگی مؤثر بر بزهکاری دختران نوجوان شهر تهران ۱۳۸۶ -۱۳۸۷. نشریه پژوهش اجتماعی، (۴)۱۲، ۹۷-۱۱۵.
۱۳. رستمی، نیر.، و راد، فیروز (۱۳۹۴). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش دانش‌آموزان به رفتارهای نابهنجار: مطالعه دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر اهر. نشریه مطالعات جامعه‌شناسی، سال پنجم، شماره بیستم، ۵۵-۷۵.
۱۴. سید رضایی، زهرا (۱۳۹۳). نظریه سلسله‌مراتب نیازها. قم: پژوهشگاه باقرالعلوم.
۱۵. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). مکارم‌الاخلاق. قم: الشریف الرضی.
۱۶. عالمی، عبداللطیف (۱۳۸۲). محبت و عشق در مشرب عرفانی امام رحمه‌الله. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه‌الله.
۱۷. عباس ولدی، محسن (۱۳۹۹). من دیگر ما. قم: انتشارات آیین فطرت.
۱۸. علی‌اکبری، راضیه (۱۴۹۱). نقش محبت در تربیت فرزندان. پایگاه اطلاع‌رسانی بلاغ. https://www.balagh.ir/content/17992
۱۹. علی‌زمانی، امیرعباس.، و آقاجانلو، امیر (۱۳۸۹). محبت از دیدگاه علامه طباطبایی و ابوحامد غزالی. نشریه اندیشه دینی، شماره۳۵، ۱- ۲۰.
۲۰. غرایی، بنفشه (۱۳۸۷). بحران هویت و مهارت‌های مقابله‌ای (نظریه‌ها و راهبردها). تهران: نشر قطره.
۲۱. قائمی، علی (۱۳۶۳). تربیت و بازسازی کودکان. تهران: امیری.
۲۲. قاسمی‌روشن، ابراهیم (۱۳۸۱). توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی. مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۷، ۳۳-۱۱.
۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۶). اصول کافی. مترجم: حسن‌زاده، صادق. تهران: انتشارات قائم آل محمد.
۲۴. کی‌کاوسی، سید محمد (۱۴۰۰). تفاوت پدیده بلوغ دختران و پسران در مناطق سردسیر، گرمسیر و معتدل آب‌وهوایی براساس یافته‌های پزشکی و داده‌های میدانی. تهران: نشریه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه، شماره ۴، ۶۵-۸۷.
۲۵. گرجی‌زاده، مهناز (۱۴۰۱). راه‌های افزایش عزت‌نفس نوجوانان. سایت گرجی‌زاده. https://mahnazgourjizadeh.com
۲۶. محبوبی‌منش، حسین (۱۳۸۱). امنیت و انحرافات اخلاقی. نشریه مطالعات راهبردی زنان، شماره۱۸، ۱۳۳-۱۵۹.
۲۷. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳). بحارالانوار. بیروت: دار الاحیاء التراث العربی.

۲۸. مهربان، رقیه.، و لیوارجانی، شعله (۱۳۹۷). بررسی اثربخشی آموزش گروهی تنظیم هیجان مبتنی بر فنون گراس بر تاب-آوری، پرخاشگری واکنشی و هوش هیجانی در دانش‌آموزان دوره اول دبیرستان دخترانه وابسته به مهد قرآن تبریز. نشریه زن و مطالعات خانواده، (۱۱)۳۹، ۸۵-۱۱۹.
۲۹. النوری الطبرسی، میرزا حسین (۱۳۶۶). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. قم: مؤسسه آل‌البیت.